

Zsigray Julianna

A Sugár úti palota

Erkel Ferenc életregénye

Zsigray Julianna

A Sugár úti palota

Erkel Ferenc életregénye

Könyvmolyképző Kiadó
Szeged, 2007

ELSŐ RÉSZ

A HARC

I

A trombita felharsant. Az ünnepélyes, diadalmas hangok felragyogtak, mint a színarany. A zenész háromszoros fanfárt fújta. A feltáruuló ajtó küszöbén többen álltak, de a muzsikások csak azt az alacsony férfit éljenezték, aki elragadtatott, széles mozdulattal tárva ki karját, hallgatta a neki szóló hódolatot.

A nagy vendég, bár nem nőtt magasra, bárhol, bármilyen tömegben kitűnt. Külsején áttört egyéniségének ereje. Ki kellett előle térni, vagy csatlakozni hozzá, de közömbös senki sem maradhatott iránta. A muzsikások – lehettek vagy ötvenen a próbateremben – ellenségesen és rajongva fordultak felé. Wagner széles homloka fölött a gyér haj már őszült, de nyugtalan, izzó tekintete időálló ifjúságról vallott. Világos nyári ruháját könnyű, drága szövetből szabták, az inge selyem, különös formájú bársonysapkáját a kezében tartotta. Gyors léptekkel a trombitáshoz sietett, aki hangszerét leengedve, zavartan és lelkesen mosolygott rá.

– Ragyogó trombitás! A nevét, uram?...

– Gayer János – hajolt meg a muzsikus. Wagner átölelte, majd elkérte a zenész kottáját és lendületes, lobogó betűivel lelkenedő köszönetet vetett a papírra.

Erkel eddig szótlánul állt zenészei között, néma főhajtással üdvözölte Wagnert, aztán intett a muzsikusoknak, maga köré gyűjtve őket, hogy megkezdje a bemutatást.

A váratlan közjáték – e pátosszal átfűtött belépő – némi zavart keltett. Erkel próbái szigorú, szinte klastromi rendben folytak. Bár romantikus korban élt, őrizkedett a romantikus jelenelektől, az indulatok lüktetését csak a hangszereken tűrte meg,

a zenészektől megkívánta a józan magatartást. A muzsikások várakozva néztek Erkelre. Mit fog csinálni? Átveszi-e Wagner stílusát, kitarja-e ő is karjait és szabadjára engedve a pátoszt, romantikus találkozási jelenetet rögtönöz? Néhány szempillantásnyi időre semmi sem történt. Csend volt, az áttüzesedett levegő mozdulatlanul sütött. Az első emeleti próbateremben szörnyű meleg volt, a falra akasztott naptár, amelyhez Erkel a maga rendszeretével ragaszkodott, 1863. július 20-át mutatta. A kánikula ebben az esztendőben már májusban kezdődött és a termőföld tragédiájának iszonyú árnyékát vetette az országra. A nap kegyetlenül tűzött, a színház falai ontották magukból a hónapok óta belélegzett meleget. Eső alig volt. A város nem tudott felfrissülni. Az Alföldről porfelhőket kergetett be a forró szél. A zenészek némán verejtékeztek. Wagner is elővett egy smaragdszínű selyemkendőt és megtörölte homlokát. A kendő rezedaillata átlibegett a forróságon.

Erkel mintha elmosolyodott volna. Most egy lépést tett Wagner felé. A kezük – finom, ideges, hosszú ujjú, egymáshoz nagyon hasonlatos kéz – találkozott. Erkel azt gondolta: milyen finom a keze és milyen forró. Wagnerben a sok új és gyors benyomás között nem formálódott megállapítássá az érzés, de évek múlva is élt benne az emlék: a magyar keze erős és hűvös.

Erkel nem szeretett nyilvánosság előtt beszélni, nagy lélegzetet vett, hogy mégis elmondja azt a néhány üdvözlő szót, amelyre felkészült. De szemben állva a másikkal és érezve a villanyosságot, a tehetséget, a nyugtalanságot, a váratlant – a feszültségnek azt a fokát, amelyből mindig kicsaphat a szikra –, egyszerre száraznak, színtelennek vélte a gondolatban már előre megformált beszédet.

Kis csend volt. Az urak, akik Wagnert kísérték, idegesen egymásra néztek. Radnótfáy, a színház igazgatója rosszkedvűen markolt bele a szakállába, Mosonyi, a Wagner-rajongó megrázta a fejét, Ábrányi, a másik felesküdt Wagner-hívő, kérdően és szemrehányóan intett Erkelnek, Reményi pedig, aki csak a cselekvésben érezte az életet, a levegőbe lökte két karját, mintha így akarná darabokra törni a kellemetlen csendet.

Ekkor előlépett Ridley Kohne, a hangversenymester. Világot járt ember volt, külföldi udvarok és nagy szalonok muzsikusa,

büszke arra, hogy még minden helyzetben feltalálta magát. Most is azt tette: hosszú, sallangos üdvözlő beszédbe kezdett. Méltatta a pillanat nagyszerűségét, tolmácsolta mindannyiuk megilletődését, aztán áttért Wagner nagyságának ecsetelésére.

Wagner egyenesen állt, a fejét magasra emelte, ahogy általában az alacsony termetű férfiak szokták, akiket bánt, hogy nem nőttek magasabbra, s nem fáradnak bele, hogy ezt a hiányt pótolják; figyelmesen hallgatta a szónokot, nem jött zavarba, nem sokallta a szertelen dicséretet. Kemény és mégis lángoló tekintetében a pillanat túlfűtöttsége tükröződött; a tekintet elfogadta a hódolatot és helyeselte. Tisztában volt nagyságával, az álszerénységet megvetette. Most leginkább egy királyra emlékeztetett, aki bevonul a meghódított városba és kegyes jóindulattal elfogadja az átnyújtott kulcsokat, de nem ígéri meg, hogy megtiltja katonáinak a harácsolást.

Erkel erre gondolt, a királyra, aki a kulcsok után nyúl finom, forró kezével. Belül magában el is mosolyodott, mulatságosnak tartotta, hogy mennyire hiányzik a király alól az ékkövekkel és tigrisbőrrel feldíszített paripa. Kár, hogy Wagner nem paripán vonult be Pestre, csak a bécsi hajóval érkezett. Lovon magasabbnak látszanék. Erkel anélkül, hogy megmozdult volna, a szemével a zenekarban megkereste Sándort, a fiát. Sándor tizenhét éves volt ekkor, az üstdob mögött állt, melyet pompásan kezelt: rózsás arca, amely annyira emlékeztette őt Matild leánykori üde vonásaira, mozdulatlan volt, csaknem kifejezéstelen. Erkel tudta, hogy a fiú tőle örökölte fegyelmezettségét és ezzel a hűvös álarccal szokta elrejtetni gondolatait. De azt észrevette, hogy a mozdulatlan arc szép, nagy szeme figyelmesen kísér valamit a levegőben. Követte a fiú tekintetét. Egy lepke tévedt be a próbaterembe a közeli Múzeumkertből. Sárga pillangó volt, élénk s amellettt tömör sárga, mintha egy darab aranylemez cikázott volna ide-oda a levegőben a komoly férfiak feje fölött. A fiú figyelte a pillangót. Erkelt mély gyöngédség fogta el. A gyöngédség nem a gyermekének szólt, hanem a muzsikusnak. A fiú a pillangó repdesésének ritmusát figyelte. Számára az egész élet, a világ minden dolga, minden hangja és mozdulata ritmus. Sándor tekintete most az apjáéhoz kapcsolódott. Két cinkos

villanás válaszolt egymásnak, mindkettőjüket átmelegítette a jóleső derű.

Ridley Kohne még mindig beszélt. A kép tökéletes volt. A muzikusok ünnepélyesen álltak a kották előtt, kezükben hangszerükkel, a hét katonakarmester, a fővárosban összegyűlt zenekarok vezetői, feszes tartásban figyeltek a fal mellett, az ő katonáikkal erősítik meg majd Wagner koncertjének zenekarát. Ábrányi elbájlolva andalgott a szónok szép, díszes német mondatain, Radnótfáy oly morcosan markolászta a szakállát, mintha egy második szabadságharc kitörését forgatná a fejében, Mosonyi szeretettel pihentette szemét Wagner híres cézári arc-élén, Reményi pedig nyugtalanul állt egyik lábáról a másikra, ő a nagy impresszionista, aki egy nap alatt heteket tudott átélni, már unta a ceremóniázást, talán egy új nőre gondolt, vagy egy új városra, vagy egy új zenetítánra, akit Pestre hozhatna és szeretett volna kirohanni a próbatereemből, hogy sok lelki kalandja közül ismét egy újba kezdjen.

Ridley Kohne most áttért beszédének szakmai részére. Felsorolta, milyen Wagner-műveket játszottak eddig Pesten és sajnálkozva jegyezte meg, hogy a keserves magyar viszonyok miatt eddig nem volt módjukban egy teljes Wagner-zenedrámát bemutatni. A Walkürről beszélt. Elmondta, milyen nagy lelkesedéssel és mily régóta tanulják már a Walkürok lovaglását.

– És még most sem tudjuk – szólta közbe Erkel.

Egy pillanatra ijedt csend támadt, aztán Wagner felnevetett. A merev szertartás megenyhült. A szónok befejezte a beszédet. A teremben mozgás támadt. Mintha a levegő is több lett volna. Az ünnepélyes arcok mosolygóssá váltak. Erkel végre bemutathatta a muzikusokat és csendes, nyugodt diskurzus indult el Wagner és a zenekar tagjai között.

Majd Radnótfáy elvonult, Reményi is elszárguldott, magával sodorva Ábrányit és végre hozzáláthattak, hogy Wagner vezetésével megkezdjék a próbát.

Wagner levetette kabátját, Erkel barátságos mosollyal átnyújtotta neki a vezénylő pálcát és beült a zenekarba, a fia mellé. Egy ideig jól ment minden. Wagnert meglepte a kitűnően összefogott, képzett és igényes zenekar. A „ragyogó trombitás” után egy

„felejthetetlen klarinétost” is talált, Reinel Albint. Neki is elragadtatva gratulált. Csak később, a Walkürök lovaglását próbálva, a vonósokat fenyegette kudarc. A hegedűsök nem találtak magukra és Wagner, amint nem lehetett dicsérni és akadállyal került szembe, izgatott lett, bizonytalan. A hegedűsök a cikázó villámokat és ostorcsapásokat festő, felbontott hármashangzatokat nem tudták Wagner kedvére eljátszani. Jó muzsikusként voltak mind, de úgy játszottak – még mindig ismerkedve a művel – mintha nem hinnének a kottának, a saját szemüknek, óvatosan, vigyázva, lassú ütemben.

– Uraim! – fakadt ki Wagner. – Ez nem hegedűgyakorlat!

A teremben egyre melegebb lett, a nap már az épület felett állott, áttüzesítette a tetőt, a hőség olyan tömör volt, hogy szinte tapintani lehetett. A hegedűsökről csurgott a verejték, szégyellték magukat és dühösek voltak. Az ízes, jellegzetes muzsikuskáromlásokat lenyelték, pedig milyen jó lett volna legalább egy szitokkal megkönnyebbülni.

Magukra haragudtak, mert Wagner tekintélye annyira hatalmas volt, lángelméjének híre oly mindent ledöntő, hogy nem mertek benne kételkedni. S aztán itt volt Erkel is, a nagy és szigorú karmester. Hitték benne és féltek tőle, mint az apától, aki nemcsak kenyeret, de cukrot is ad a gyermekeinek, viszont időnként nem riad vissza egy erőteljes nyaklevestől. Wagner összevonta a szemöldökét, tanácstalanul nézett a hegedűsökre, aztán visszafojtott izgalommal udvariasan kérte őket, hogy ismételjenek, újra és újra ismételjenek.

– Micsoda hihetetlen meleg... – sóhajtott fel tehetetlenül.

– Ez a mi kegyetlen éghajlatunk – bólított Erkel. Néhány szót mondott az egész országot gyötrő száraz tavaszról és mostoha nyárról. Wagner szórakozottan bólogatott, de látszott rajta, hogy a hegedűsök kudarcán túl nem tud semmivel sem foglalkozni. Ő Penzingből jött, a Bécs körüli erdőzúgásos, csermelycsilingelős hegyekből, Magyarországot onnan kintről majdnem Ázsia-szerű térségnek képzelte. Nem lepte meg, hogy rekkenő hőséget, tikkadó növényzetet talált itt.

– A hegedűsök... – mormogta tűnődve és burkolt ellenszenvvel pillantott Erkelre, mintha ez a magyar karmester bénította

volna meg a Walkürok, vad villámok és mennydörgések közt száguldó, titáni felhőlovaglását. Nagyon tiszta, de olcsó vászonruhájában, polgári nyakkendőjével, magyaros bajuszával, zárkózott mozdulatlanságával ez a karmester nem látszott művésznek. De aztán mégis a segítségére jött.

– Ez csak javaslat és korántsem tanács – szólt Erkel –, nem tehetnénk próbát, uram? A hegedűsöket megbénítja a határtalan tisztelet, a leírt kotta törvénye. Megpróbálhatnánk, nem pontosan, hanem szabadon és gyorsan játszani a cikázó villámokat és az ostorcsapásokat.

Wagner megtorpant. Hátrált és erősen a szemébe nézett a magyarnak.

– Ön érti a dolgát! – kiáltott fel. – Elvégre sem az ostorpatogtatás, sem a villám-cikázás nem lehet pontos. Nosza, próbáljuk így! – fordult a hegedűsök felé. Nevetett. – Tehát szabadon, uraim. Pattogjanak és cikázzanak!

A hegedűsök feloldódva mosolyogtak.

– A mennydörgős istennyila... – csúszott ki az egyik magyar fiú száján. Aztán tovább folyt a próba most már szabadon, felbuzgó kedvvel. A hangszerek izgatott, egyéni vonalakkal rajzolták fel a titokzatos, ősi álom körvonalait. A Walkürok magukkal ragadták a felhők közé a halott hősöket. Dörgött és csattogott a gigászi roham. A különös, idegenszerű – az idegek eddig fel nem tárt területeire beható – vad muzsika megtöltötte a termet, hősi, hatalmas világot varázsolvá elő a hangok szokatlan tömegéből.

– Köszönöm – mondta a próba után Wagner Erkelnek –, ön uram, megtanított valamire, amit eddig nem tudtam.

– Nem hiszem, hogy lenne valami a zenében, amit ön még nem tudna.

Wagner arca ellágyult. Erkelt meglepte, hogy ez a férfi, akinek híre bejárta Európát, s akit a rajongók, érte mindent feláldozó hívek és megszállottak csoportja követ, annyira szomjazza az elismerést. Nem bízik magában – gondolta Erkel – vagy annyira elkényeztették gyerekkorától kezdve szülők, tanárok, tanítványok, szeretők, hogy nem tud meglenni hízelgés nélkül? Ezt a lágyságot, ezeket az olajos fényben úszó szemeket, az ajaknak ilyen ideges

remegését csak szerelmes nőknél látta eddig. Azt akarja, hogy simogassák, elé térdeljenek és imádják; a nap minden órájában és az óra minden percében a lángelméjének áldozzanak, olyan csökönyösen és olyan forrón, ahogy csak a szerelmesek hízelegnek a szerelmesnek. Erkel gondolatban elmosolyodott s aztán barát-ságosan bölintott.

– Én aligha taníthatom önt, uram – ismételte.

Wagner felnevetett. Elragadó volt, ha nevetett. Megnőtt, meg-színesedett, mintha a mosoly harminc évet vett volna le róla. A fiatal Siegfried volt, a gyermeki, sugárzó, tiszta hős. Ezekért a mosolyokért kapta az asszonyokat.

– De igen. Megtanított arra, hogy miképpen tanítsam a zenekart.
– Wagner fizetett az elismerésért. – Ön nagy karmester, uram.

Erkel vállat vont.

– Közel három évtizede vagyok karmester, van egy kis gyakorlatom.

Amint kiléptek a Nemzeti Színház kapuján, a Kerepesi úton szinte tarkón vágta őket a hőség. Heves szél fúj, de az sem enyhített semmit: mintha tüzes kemencéből csapna ki a láng. Erkel alig járt gyalog, Wagner otthon – tulajdonképpen lehet-e Wagner otthonáról beszélni? – szeretett nagy kutyájával bolyongani, de most viszolygott a gondolattól, hogy gyalog vágjon neki az ázsiai hőségnek. Tanácstalanul nézett szét. Erkel Wagner cipőire pillantott; finom svédbőr cipőt viselt, olyan volt a színe, mint a tojás héjájé. Hát ilyen kisasszonycipőkkel nehéz lenne a pesti macskaköveken az *Angol királynő*ig sétálni.

– Lusta ember vagyok – mosolygott Erkel –, egyetlen fényűzésem, hogy kocsin járok, szívesen elviszem bérkocsin a szállásáig, uram.

Wagner lelkesen köszöngetett s már meg is indultak a színház előtt álló hársfák alatt hűsülő kocsi felé, amikor fényes fogat kanyarodott a kapu elé. Négy vasderes volt, jól táplált, karcsú lábú lovak – zabbal abrakolva –, a kánikula ellenére kényesen ficáncoltak a hámban, a magyarruhás, darutollas kocsis alig tudta féken tartani az ostorhegyest. A hintóról magas, izmos gavallér ugrott le. Vékony, könnyű szövethől remekbe varrt magyarruhát viselt, tele dús zsinórozással, a fején belvárosi drága műhelyben

készült kanászkalap. Ezek a parasztfarmájú, arannyal fizetett kalapok egyes urakon a törhetetlen forradalmi meggyőződést jelképezték. Rósty Pál, sok nagy férfias erőpróba, szerelmi kaland hőse, közeledett feljük. Kanászkalapját a kezében tartotta.

– Ó, mester – kiáltott fel –, milyen szerencse, hogy nem késsem el! Önért jöttem, uram. Sajnos, elfoglaltságaim visszatartottak a próbáról. Mily csodálatos élmény leendett volna művészi alkatrészeiben látni a zenedrámái költeményt. De remélem, holnap nem fosztandok meg e megtiszteltetéstől.

Karon ragadta Wagnert, bölintott Erkel felé s már fel is ültek a négyesfogatra. Rósty a hintó ernyőjéből nagy csokor virágot varázsolt elő. Erkel már csak annyit látott belőlük, hogy egy kéz Wagner ölébe teszi a színes liliomokat és a sötétzöld fogat, a négy vasderes ló, a fehérre lakkozott kerékküllők eltűnnek a Belváros felé.

Erkel a bajusza alatt mosolyogva nézett utánuk, aztán intett Sándornak, aki a színház kiskapujában tisztelettudóan hátrahúzódott.

– Gyere, fiam.

Béültek az egyfogatúba. A ló csendesen poroszkált az otthonuk felé. A Múzeum előtt haladtak el. A hatalmas klasszikus épület, amely körül szerényen kuporogtak Pest régi házacskái, sárgán izzott a hőségben. A fiatal fák körülötte aszott, sovány leveleiket hullatták.

– Novemberben lesz tíz éve – bökött Erkel a hüvelykjével a Múzeum felé – vezényeltem ott először Wagnert. Emlékszel rá? A Tannhäuser-nyitányt adtuk elő. Anyád téged is elhozott. Már akkor is volt egy kicsi dobod és azt mindenáron be akartad vinni a terembe. Én megengedtem, hogy bevidd, szegény anyád egész este félt, hogy majd elkezded dobolni. – Egy barackot nyomott Sándor fejére, mintha még most is kisfiú lenne. – De te nem doboltál. Láttam, komolyan figyelsz.

– Akkor nekem nem tetszett Wagner, de Mendelsohn Nászin-dulója megbabonázott. Tetszik emlékezni, édesapám, hogy folyton azt doboltam otthon?

– No és most hogy vagy veled?

A fiú nyugodtan szembenézett az apjával.

– Hatalmas művész ez, apám. Wagner kifordítja a világot sarkaiból; mindenki úgy akar majd zenét szerezni, ahogy ő.

Erkel letörölte homlokáról a verejtéket, tűnődött.

– Zenét csak úgy lehet szerezni, fiam, ahogy az ember tud. Utánozni mást, bolondság.

– Apámnak nem tetszik Wagner? – A fiú nyíltan nézett Erkelre, megszokta a szülői házban a tekintéllyel nem sújtott gondolatszabadságot.

– Wagner, a férfi nem tetszik nekem – mondta Erkel komolyan –, de a muzsikája csakugyan ki fogja fordítani a világot négy sarkából.

– Ezt már akkor tetszett tudni, amikor a Tannhäusert itt először adták?

– Igen, tisztában voltam vele. Azért is harcoltam, hogy legalább a nyitányt bemutassuk a Múzeum dísztermében, ha már Wagner zenedrámáit nem ismertethetjük meg a magyar közönséggel.

– Miért nem?

– Az egész mű előadásához nem volt elég pénzünk, nem volt elég nagy zenekarunk, nem voltak megfelelő énekeseink. – Erkel elmosolyodott. – És nem volt hozzá közönségünk.

– És most lesz? – kérdezte a fiú egy kis hallgatás után.

– A két koncert majd megmutatja. A lapok hozsannáznak Wagnernek, így felszították a közönség érdeklődését. Kérdés azonban, hogy a közönségre hogyan hat a zene. Tíz évvel ezelőtt a sajtó nem akarta megérteni Wagnert, engem is támadás támadásra ért, mert betanítottam, dirigáltam, bemutattam. Persze, ilyesmivel nem kell törődni. Verdi legszebb operáit üres divatdaraboknak bélyegezte a magyar kritika, helyette Auber-t és Halévy-t ajánlották, mint időálló műveket. Majd gondolj rám, ha már nem élek, s majd mondd meg az unokádnak is, hogy gondoljon rád, ha már nem leszel. Verdi üres divatdarabjaival túl fog élni mind a hármunkat. És ezt a színészes külsejű, fehér cipős kis németet is nemzedékekkel túl fogja élni az ő „fülsértő, felháborító polifóniája”.

Sándor elrívült tekintettel hallgatta az apját, maga elé mélyedt, majd mosolyos cikázás jelent meg barna szemében. Hiába, nagyon fiatal volt még és derűs örömmel töltötte el apja jóslata.

Verdire is gondolt, Wagnerre is, de leginkább izgatták a saját eljövendő unokái.

Az egylovas kocsí befordult a Magyar utcába.

Erkel kivette hímezett, fehér mellénye zsebéből a körte alakú öreg órát. Az apjától kapta az órát, mint a férfiaságnak és az önállóságnak jelképét, amikor Pozsonyba indult tanulni. Az apja még a nagyapától örökölte. Ez az óra nem is számított már tárgynak, hanem családtag volt, olykor lelkiismeret-furdalás, olykor egyetlen érték. A formája miatt gyakran érte gúny, a divatfik kicsi, virágzománcos aranyórákat hordtak, de Erkel nem sokat törődött a divattal. Ragaszkodott az órához, jellemének leglényesebb eleme volt a hűség.

– Két óra múlt. Soká tartott a próba, Rézike kétségbe lesz esve az ebéd miatt.

Kikászálódtak a kocsiból, Sándor legyintett. Még nagyon fiatal volt, de már túljutott a csillapíthatatlan kamasztétvágy idején, csak a szellemiekkal törődött.

– Hosszú próba volt, de nagyon érdekes. – Óvatosan apja arcába nézett. – Péter panaszkodott, hogy a hárfaszólamok borzasztóak. Azt mondta, ő megbolondul, ha ezen nem változtatnak. Azt mondta, a hárfásnak tíz ujja van és nem harminc, Wagnernek ezzel számolnia kell.

– Majd beszélek Dubezzel – bölintott Erkel –, nem kell mindjárt tüzet kiáltani. Láthattad, hogy Wagner okos ember. Elfogadta, amit ajánlottam neki, anélkül, hogy megsértődött volna. Ezt ritkán tapasztaltam zeneszerzőnél. Ha az ember mond nekik valamit, felháborodnak, kiabálnak, genie-jükre hivatkoznak, különféle példákkal és többnyire hatalmas uraságokkal bizonyítják, hogy mint vélekedik nagyságukról a világ. Az, amit leírnak, megmásíthatatlan és tökéletes. Aztán alusznak egyet a vitára és másnap, mintha nekik jutott volna eszükbe, mintha a legsajátabb kinyilatkoztatás lenne, megcsinálják azt, amit tegnap ajánlottam. De ez nem fontos. Csak az a fontos, hogy jól szóljon a zenekar. Wagner nem mindennapi ember – folytatta, amint lassan mentek fel a lépcsőkön –, elég nagynak érzi magát ahhoz, hogy tekintélycsorbulás nélkül fogadhasson el tanácsot.

Erkel az első emeleten lakott.

Régi ház volt ez, még a kalapos király idejében épült, tömör, vastag falait barokk cifrázatok ékesítették. Erkel nem szeretett falusias, földszinti házban élni, ha lakásváltozásra került a sor, nehezen talált kedvére valót. Ebben az időben még nem volt nagy választék Pesten az emeleti lakásokban. Az elnyomatás évei alatt a város elszegényedett, a vállalkozókedv elsatnyult, az emberek csak a mindennapiért küzdöttek, megelégedtek annyival, hogy van mit enni, télen nem fáznak – és nincsenek börtönben, vagy kiszabadultak a börtönből. Erkel nagy alföldi mezővárosban volt gyermek, megszokta a falusias környezetet, de hajlamainak gyökerei, amint Pozsonyba került, az urbánus élet talajában kapaszkodtak meg. Városban otthon érezte magát már serdülő fiú korában, holott csak átöröklött urbánus emlékei lehettek. Kedvelte az emeletes házakat, a múlt emlékeivel átítatott falakat, a régi lépcsőket, amelyeket kikoptattak az immár árnyalakká lett emberek lábai, a homályba vesző boltíveket, a vaskosaras ablakokat, amelyek alatt oly bájosan zeng fel egy formás szerenád. Szívesen nézegette a nehéz tölgyfa ajtókat, a buzogányszerű, kovácsoltvas kilinccsel. Mennyi kéz és hányféle szándék melegítette már az évek mélyén e vasvirágokat! Az ifjúságát ilyen régi házakban élte Pozsonyban és Kolozsvárott. Zamatos, keserű mégis édes ital volt az ifjúság, mint a májusi bor, amelyet a szagos müge fanyar íze fűszerez.

Két nagyon öreg városban volt fiatal. Pozsony és Kolozsvár! Történelemtől súlyos falak és legendáktól káprázó levegő. Itt jelentek meg legelőször képzelete világában – amely művésznél mindig gazdagabb és döntőbb, mint a valóság – operáinak hősei. De nem mert még magyar operára gondolni akkor. Diák volt. Pozsonyban, annyi királyi eskü színterén, egy hajnalon álmából felriadva – mintha egy szellemkéz érintette volna –, hallotta először hamisan esküdni a nyomorult V. Lászlót. A szólam olyan tiszta volt, hogy kottapapírra tehetné volna. És Kolozsváron, Hunyadi Mátyás szülőházában, mint fiatal karmester álldogált egyszer az ablak előtt. A vastag boltívek közé beszorult az alkonyat fénye és az arannyal tarkázott vörös sugárzásban elevenen bukkantak elő a múltból a Hunyadi-tragédia hősei. Elvonultak előtte, hallotta, mit beszélnek, sötét, forró és kétségbeesett

érzéseik átremegtek rajta, fölfogta mindet és évekig forrongtak benne, gyötrő és boldogító zűrzavarban, míg nyolc év múlva megtisztulva az alkotó küzdelem salakjától, magyarul szólaltak meg az opera színpadán.

Az alkotás titka fűzte a régi házakhoz, de erről szemérmesen hallgatott és ha lakást keresett, azt mondta, emeletre költözik, mert oda nem ér fel az utca lármája és pora. Pedig azért ragaszkodott a nagy alföldi falu, Pest néhány emeletes házához, mert azok régiek voltak és a pozsonyi és kolozsvári ó házakhoz hasonlítottak.

Sándor már fölfutott a lépcsőn, figyelmesen kitérte apja előtt az előszoba ajtaját és alarmírozta Rézikét, hogy tálalhat.

Erkel még megállt a küszöbön, nagyot lélegzett a kellemes, hűvös előszobában. Hosszú, keskeny helyiség volt, lila virágos barna tapéta fedte. Ez még az első lakótól maradt. Gömbölyű, karsú lábú, barokk cserépkályha állt benne. A kályha mellett egy Mátyás korabeli dalia teljes páncélzata riasztott rá az érkezőre. Petricsevics-Horváthtól kapta Erkel a Hunyadi László bemutatójára. Petricsevics Hunyadi Lászlónak szánta a páncélt, de a tenorista sem mozogni, sem énekelni nem tudott benne. Közel húsz éve kísérte a páncél az Erkel-családot lakásról lakásra. A fiúk, ha az apjuk nem látta, a kalapjukat tartották a dalia sisakján. Most Erkel tette a kalapját a dalia fejére, nem vette észre, mit csinál; még mindig a hegedűsök foglalkoztatták, a Walkürok lovaglásának villámfényei és ostorpattintásai.

Egyenesen bement a dolgozószobájába.

Az otthon csendes volt, barátságos, mégis kissé árva. A női kezek nyoma meglátszott rajta, de a levegőben érzett, hogy innen hiányzik az asszony. A tárgyakat még megérintette az emléke. Hímzett függönyök, apró terítőcskék, ügyetlen kis akvarellek a falon, amelyeket művészi szándékú háziasszonyok, házikisasszonyok festenek, hogy feldíszítsék velük az üres falakat. De a vázából hiányzott a virág, a biedermeier szőnyegek elkoptak, a kedves kis porcelánszobrok poros rabságban sýnlődtek a szekrények mélyén. Valami megmagyarázhatatlan üresség ásított a szobákban. Matild néhány évvel ezelőtt hazament Gyulára, holott az nem is az ő közelebbi hazája volt, hanem a férjéé. Matild Budán

született és lánykorában ott élt a vidám, német muzsikával telített szülői házban; állandó harangszó és bájos bécsi dalok között. A házassága megadta neki az asszonyi teljességet, gyerekeket, hírt és elismerést a férjének. Talán dicsőséget is. De Matild másfajta dicsőségre vágyott, nem egy kicsi, szegény és rab ország dicsőségére, azt szerette volna, ha a férje kimegy a nagyvilágba. Ő, aki muzsikusok között nőtt fel, maga is tehetségesen zongorázott, tudta, hogy Erkel odakint, bárhol nagy karmester lehetne és mint zongoravirtuóz befuthatta volna a másik magyar, Liszt Ferenc tüne-
ményes életútját. De a férje érthetetlen konoksággal ragaszkodott a nyomorúságos magyar fővároshoz, a kicsinyes viszonyokhoz, a műveletlen közönséghez és a szegénységhez. Mindenekfölött a szegénységhez! Ez volt az, amit Matild sohasem tudott megérteni. Az ura konokságára konoksággal válaszolt és ő, aki a nagyvilágba vágyott, kétségbeesett önkínzással még a fővárosról is lemondott. Az alföldi faluba, Erkel szüleihez száműzte önmagát. Ha az ura nem adta neki Európát, ő még Pestet sem fogadja el.

Rézike látta el a háztartást egy szobalány segítségével.

Sok dolguk volt. A férfiakkal mindig baj van, rendetlenek, hanyagok és az ilyen muzsikus népség későn megy el hazulról és későn jár haza. Erkelnek sok fia volt és valamennyi muzsikált.

– Itt vannak már mind? – kérdezte Rézike kidugva fejét a konyhaajtón. – Elázik a csigatészta a levesben. – Sári, a szobaleány az evőeszközökkel csörömpölt. Rézike megrovó pillantást vetett rá, nem szerette a lármát, ő a muzsikát szerette.

Rézike Békésgyuláról jött, Sári pedig a Ferencvárosból származott ide, Rézike ezért csak sajnálni tudta. Az a szerencsétlen leány nem szerette az operákat, a Nemzetibe csak akkor ment el, ha prózát játszottak. Szerdahelyi Kálmánért rajongott, aki olyan elbűvölő fölénnyel alakította a francia csábítókat és a szobaleány nagy bánatára Prielle Kornéliába volt szerelmes. Az opera és dráma harca, amely a Nemzeti Színház megnyitása óta tartott, lankadatlanul folyt az Erkel-háztartás hátsó traktusában is. Rézike, mialatt az aranysárga levest a fazékból átmerte a tálba, egy áriácskát dúdolt. Ez a „nóta” még otthon Békésgyulán ragadt a fülébe, amikor kis konyhaleány volt Erkel szüleinél. Ott mindig muzsikáltak, zongoráztak, hegedültek. Az öreg Erkel meg

a nagybácsi, Rudolf úr, nem lehettek meg muzsika nélkül. A falusiak gyakran csúfolták Rézikét azzal, hogy a gazdái cigányok, de ő arra sem méltatta a vádat, hogy megcáfolja. Fiatal leány volt, amikor Erkel édesanyjával, az öreg tekintetes asszonnyal Pestre jött, hogy jelen legyenek a Hunyadi László bemutatóján. Rézike akkor volt életében először színházban és akkor hallott először nagy zenekart. Megdöbbenette, majd fojtogató, könnyes büszkeséggel töltötte el, hogy az énekesek magyarul énekelnek és a zene, amit hall, magyar. Rézikének jó füle volt, szeretett is, tudott is dalolni, de eddig, ha úri zenét hallott, egyetlen magyar hangot sem talált benne. Rézike valami titkolt, belül viselt ranggal tért akkor vissza vidékre. Ő volt a magyar „komédiában” és a maga fülével, a maga szemével tapasztalta, hogy az énekesek magyarok voltak és magyarul énekeltek. Otthon, Gyulán néhány bizalmasának elsuttogta, hogy most már nemcsak a németeknek szabad muzsikálni, hanem a magyaroknak is.

Nemsokára visszatért Pestre Erkelékhez szakácsasszonynak és most már évek óta gondozta a családi fazekakat és lábasokat és folytatta szívós harcát a dráma képviselőjével, a ferencvárosi Sárival.

Elek is hazajött. Az ő természete is nyugodt volt és csendes, mint az apjáé. Most sem szólt hangosabban, de barna szemének sötét izzásán látszott, hogy nyugtalan. A zenekarban a nagydob mellett ült és úgy látszik, valami tartóztatta, hogy elkésve került haza.

– Jöjjenek már, jöjjenek már – siránkozott Rézike –, elfő a leves, nem való ez már embernek.

A szoba, ahol enni szoktak, ebédlő is volt, meg dolgozószoba is. Középen nagy asztal állt, Sári azon terített meg, fényesre vasalt damasztterítővel, súlyos régi porcelánnal.

Sem szép, sem sok bútor nem akadt ebben a helyiségben. Egy Beethoven-szobor nézett le a szerény biedermeier falipolcraól, alatta sok-sok kotta, mellette fekete viaszosvászonnal behúzott, kényelmetlen dívány és egy zongora. Az íróasztal keskeny és kicsi volt. Hogyan lehetett ezen olyan nagy operákat írni? A fehérre súrolt padlón tarka székely-szőnyeg. Az ablakon rózsaszín keresztöltéssel hímzett függöny. Ezt Matild hímezte még

leánykorában, valahol Budán, ahol az apja regens chori volt. A függöny volt a szoba dísze. Sem perzsa, sem brokát, sem bársony, sem ezüstállvány, sem kristálypohár, mint Lisztnél vagy Wagnernél. A mester szegény ember volt, a hír és dicsőség nem hozott aranyakat és olyan barátokat sem fogadott, akik aranyakat hoznak.

Rézike már az asztalra tette a levest és zsörtölődött, hogy minden elsül-elfől a tűzhelyen, ha nem fognak az evéshez. Erkel telemerte Elek tányérját, mert ő volt az idősebb, aztán Sándorét és végül a magáét. Sándor szerette ezt az ősi, atyai mozdulatot, amellyel Erkel ételt osztott. Erkel megszokta, hogy nagy családot kell ellátnia, szívesen vállalta a gondot és akkor érezte jól magát, ha az asztal körül sokan ültek és bőven jut mindenkinek az ételből. Földmunkás ősei mozdultak meg benne ilyenkor, akik elviselték és látták a nyomort és akik bőséges asztalról álmodtak. Rézike jól ismerte a gazdáját és mindig mindenből többet főzött: ha vendég jönne váratlanul, vagy ha Erkel a színházból magával hozná valamelyik fiatal muzsikusat, jusson annak is.

Erkel megette a levest és gyanakodva Elek tányérjába nézett.

– Edd meg mind. Miért nem eszel? Ha a muzsikusnak nincs étvágya, korán hal meg. Gondolj Mozartra meg Chopinre. Bezeg Rossini szerette a hasát, meg is ért majdnem nyolcvan évet.

Elek engedelmesen nekifogott a levesnek. A mester sört töltött a poharakba. Sűrű barna sör volt, vastag habja sárgás. Rézike behozta a rántott csirkét, ezt a szolgálatot sohasem engedte át Sárinak. A mester elé tette, aztán megfordult és a zsírban pirostra sült újkrumplit helyezte mellé. Az uborkasaláta tejföllel, bőven borsozva és paprikázva, már ott díszlett az asztal közepén. Rézike elszedte a söröspoharakat. Most bor következett. Erkel húst rakott Elek tányérjára.

– Húst egyél – szólt –, sok húst. A húst kell a fantáziához, az, akinek nincs elég vére, nem tud komponálni. Még nem hallottam, hogy muzsikust megütött volna a guta. Ez azért van, mert a felesleges vér kell a komponáláshoz.

Elek nevetett. Sándor szeme kajánul villant meg.

– Ő operettet komponál. Az operetthez nem kell vér, se fantázia.

Elek szelíden vállat vont.

– Humor kell hozzá, derű és egy kis felelőtlenség. Miért ne mulassanak az emberek, ha könnyen akarnak mulatni?

Nem ment bele a vitába, amely már hónapok óta folyt kettőjük között. Elek három évvel volt idősebb Sándornál, de szeretett olyan komolyan és bölcsen viselkedni, mintha az öccsének tulajdon nagyapja lenne. Az apjához fordult:

– Amikor el tetszett menni a színházba, Jókai úr feljött a próbaterembe. Sajnálta, hogy már nem találta ott Wagnert, beszélni szeretett volna vele.

– Milyen kedvében volt? – kérdezte Erkel.

– Csak olyanban, mint máskor. Udvarias és csendes, azokkal a szelíd kék szemével olyan álmódóva nézi a mennyezetet, mintha egy költeményen merengene; másnap aztán megjelenik az *Üstökös*ben egy cikk vagy karcolat és még a bőrét is lerántja az embernek.

– Jó, hogy nem találkozott Wagnerrel. Nem szeretném, hogy a színházhoz közelállók támadják. Azt hinné, mi irányítjuk.

– Olyan gyanakvó? – szolt közbe Sándor.

– Minden tehetséges ember gyanakvó. Hol önmagában nem bízik, hol a kritikában, hol a közönségben. És igaza is van; a tehetség kérdésére csak az idő adhat döntő választ. De hol van olyan szerencsés halandó, aki megéri a maga halhatatlanságát? Kivel beszélt Jókai?

– A hegedűsökkel – felelt Elek –, persze a hegedűsök panaszkodtak neki. Mindenki a maga dolgát tartja a legfontosabbnak, a hegedűsöket meggyötörte a keserves próba. Az egyik azt mondta, hogy négy fontot izzadt le kínjában. A másik vonós panaszkodott, hogy izomláza lesz és ha hazamegy, kenőasszonyt hozat, hogy kidögönyözze belőle a Walkürok lovaglását.

Erkel összevonta a szemöldökét.

– A hőség, a szokatlan muzsika, Wagner nem mindennapi lénye... Na mindegy. Sohasem dolgoztam még olyan zenekarral, amelyben ne találtam volna ellenségeskedő vagy kritizáló muzsikust. De az összhang – a munka összhangjára gondolok –, ha a karmesternek erős a keze, a végén mégiscsak kialakul. Hányan is vagytok? – fordult Erkel Sándorhoz. – Negyvenöten? Nem lesz baj, fiam.

Rézike újabb húsos tállal tért vissza a konyhából. Egészen sült báránycomb volt. Ehhez gyenge borsót tálalt. Dicséretre várakozva pillantott a gazdájára, de Erkel most nem tudott törődni az ételekkel.

– Csak Jókai vesztég maradjon. Ő nem komolyan támad, csak tréfál és csipkelődik és ha kinevetik az embert, az sokkal rosszabb, mintha főbevágják. Ütést ütessel paríroz az ember, de hogyan tréfáljuk vissza Jókait?

– Radnótfáy is haragszik – folytatta a jelentést Elek –, Wagner azt mondta, hogy a Nemzeti Színház igazgatója úgy fogadta, mintha sohasem hallott volna Wagner Richardról és Wagner Richard műveiről. Valamilyik úr a Nemzeti Casinóból azonnal Radnótfáyhoz szaladt. Radnótfáy azt mondta, valóban eddig semmit sem tudott Wagner Richardról és hogy ezek után akar-e még tudni róla, azt majd a két koncert után dönti el.

Erkel letette a kést és a villát, megtörülte a bajuszát.

– Igazán jó ez a bárány – intett a fejével Rézike felé, aki az ajtónak támaszkodva várta a dicséretet –, de úgy felbőszítettek, hogy elvették az étvágyamat. A mágnások is okosabbat tehetnének – folytatta –, mint hogy pletykákkal szaladgáljanak az *Angol Királynő* meg a Nemzeti Casino között. Jobban tennék, ha hazamennének a birtokaikra és segítségére lennének a népnek, hogy meg tudjon küzdeni az aszályal. Nagypátok írja, hogy olyanok a búzaföldek, mint a kopár tarló és a jószágot falevéllal etetik. A mágnások, ha eszük lenne, Erdélyből meg a Felvidékről takarmányt hozatnának az Alföldre.

– Ne tessék elúzni a fővárosból az arisztokráciát – tiltakozott Sándor –, ki veszi meg a méregdrága jegyeket a két Wagner-koncertre?

– Sorban állnak a jegyekért – nyugtatta meg a komoly Elek –, a vidékről is becsődült Pestre a nemesség. Azt hiszem, olyanok is lesznek a koncerten, akik azt hiszik, hogy Mozart csizmadia volt és Verdi olasz szénégető, de Wagnert mindenki látni és hallani akarja, mert Wagner ma olyan divat, mint a keményített ingmell és a fehér cilinder. Aki nem lesz ott huszonharmadikán a Nemzeti Színházban, az önmagát zárta ki a jó társaságból.

– Hozom a rétest! – szólalt meg Rézike. Eddig minden szóra figyelve állt az edényes szekrény mellett. Szerette tudni, mi történik

a Nemzeti Színházban és nemcsak azért, mert Sári csúf pletykákat terjesztett Wagnerről, együtt is érzett az idegenből jött művészzel. Pedig nem ismerte és eddig nem is látta. De Wagner operákat írt és ez elég volt ahhoz, hogy Rézike hívei közé szegődjön. Sári kicserélte a tányérokat, leszedte a pecsenyéstálat és mosolyogva ott maradt az asztalnál, bár Rézike fenyegető pillantást vetett rá, amikor eltűnt a konyha felé. A harc sohasem szűnt meg köztük.

Sári a kötelességét teljesítette, amikor felszolgálta az ebédet, Rézike azonban nem bízott benne, nem is tartotta méltónak arra, hogy olyan nagy zeneszerzőnek, mint Erkel és olyan kitűnő muzikusoknak, mint a fiai, tányért váltson.

Botfüle van – dohogott magában Rézike, míg egy-egy rétesrel megrakott tálat kezébe véve visszaindult a szobába. – A sivalkodós francia darabokat szereti, ahol a férj meg a feleség csalják egymást s aztán a férfiak párbajt vívnak. Tisztességes fehérszemélynek ily erkölcstelenségben nem telhetik öröme.

A túrós rétest Erkel elé tette Rézike, a másik tálat, amelyen cukros meggyes rétes darabok díszeltek, a fiúk elé helyezte. Erkel felpillantott Rézike-re, nagy barna szemében barátságos fénnel.

– Olyan a tésztája, mint a selyempapír. Ma remekelt Rézike.

Rézike meghatottan bólintott, kis pukedlit is csinált és visszavonult a konyhába. Tudta, mi az illendőség, a neki járó dicséretből már kivette a részét, többre nincs jussa. Csak az bosszantotta, hogy Sári még nem jött ki a konyhába. Ez a leány képes arra, hogy ilyen nagy napon tapintatlanul valami prózai színdarabról kezdjen beszélni. Szerencsére az előszobaaajtót erősen megkopogtatta egy kemény kéz. Sári a szobából, Rézike a konyhából egyszerre rohantak ajtót nyitni.

Nagy szakállú, idősebb úr lépett be dohogva, hatalmas vászonzebkendőjével törülgetve fénylő koponyáját. Fekete szalmakalapját ő is a páncélvitéz sisakjára dobta, bő lüszterköpenyét, amelyhez a kánikula ellenére is ragaszkodott, a dalia vállára borította. Vászonkabátjának zsebéből kéziratok kandikáltak elő, bal oldalt, a szíve fölött levő zsebében ceruzáknak egész batteriája rejtőzött.

– Itthon van a karmester úr? – kérdezte komoran. Bozontos, őszes szemöldökeit szigorúan vontta össze. Általában úgy nézett

az emberekre, mintha vallatóra akarná őket fogni és a hazugságot bitófával büntetni.

– Igenis, itthon van – felelt a két nő egyszerre. Brassai fel-emelte a mutatóját.

– Éppen ezért haragszom. Miért van itt, amikor már az *Europában* kellene lennie?

Elek szelíd, okos arca jelent meg az ajtóban.

– Elhúzódott a próba, Samu bácsi, megkértünk az ebéddel.

Majd Sándor bukkant ki a dolgozószobából.

– Tessék jönni, Rézike csuda rétest sütött ma. És a feketekávét tessék nálunk meginni, nem az *Europában*.

– Tíz éve az *Europában* kávézom. Ragaszkodom a szokásaimhoz. Rendszer nélkül az élet nem élet. Rendszer nélkül felőrldök az ember. Az agya üresen kerepel, mint a búzáatlan szélmalom. – Az öregúr morogva, némi tűnődés után nagy kampósbotját is a páncélvitéz nyakába akasztotta. – Nem szeretem, ha a szokásaimban megzavarnak. Egy óra óta várok az apátokra.

De azért bement a dolgozószobába, kezét fogott Erkelrel és leült az asztalhoz, de főhelyre, amelyet a házigazda átengedett neki.

– Amikor elharangozzák a delet, megebédelek. Húszéves korom óta megszabtam az életem normáit s ezek szerint élek. Ezért vagyok egészséges, ezért nem hülyültem még meg, mint más korombeli vénember. A normáimtól nem térek el. Tizenkettőkor ebédelek s aztán a hétórai harangszóig nem eszem semmit. Ti nem tudtok okosan élni.

Maga elé húzta a rétesel megrakott tálat és anélkül, hogy rendszerébe beiktatta volna, jóízűen enni kezdett.

– Persze a miatt a német miatt húzódott el a próba?

– Igen, egy kissé ő miatta, de a zenekarban is volt hiba. – Erkel csendesen mosolyogva nézett barátjára. – Át kellett vennünk Wagner intencióit, más tempók... Tudod, hogy van ez. A szerző egy-két szóval megérteti az emberrel az elgondolását és mindjárt másképpen szól a zenekar.

– Gondolom, milyen pretenciózus, önös fráter a német.

– Nem mondhatnám. Szerény és udvarias.

Brassai indulatosan hátravetette magát a széken.

– Ne tégy bolonddál! Elolvastam azt a manifesztációt vagy jupiteri kinyilatkoztatást, vagy mi az ég bogarát, az úgynevezett *Közlés-t barátaim számára*. Abból meg lehet ismerni Wagnert. A világ csak azért teremtődött, hogy ő ráhelyezze a lábát, az emberek csak arra valók, hogy őt szolgálják, nincs más muzsika, mint az övé. Bach, Mozart, Händel, Haydn csak arra jók, hogy Wagner felséges cipőjét fényesítsék.

– Ez túlzás – szölt közbe nyugodtan Erkel – s ha nem volna tudatában zsenijének, bünt követne el önmagával szemben. Ő forradalmár és felfedező. Amit csinál, annyira újszerű, hogy teljes megszállottságot kíván. Ha nem hinne úgy önmagában, mint ahogy hisz, nem volna ereje megharcolni a harcát. Pedig még nagyon sok harc vár rá.

– Kivel? – horkant fel Brassai.

Erkel nevetett.

– Elsősorban veled. Aztán mindenütt a hozzád hasonló ellenfelekkel. Ő nem törődik abba bele, hogy nem értik meg; hogy majd csak a halála után következő nemzedék ismerje fel nagyságát és – koszorút hordva sírjára, aranyakat a művét adó színgazgatók pénztárába – törjön pálcát apái bűnös vaksága felett. Nem, barátom, Wagner nem ilyen türelmes, ő már a maga nemzedékétől követeli a megértést. Életében akar koszorút és aranyat.

– És te segítesz, hogy megkapja – állapította meg Brassai keserűen.

– Természetesen. Bár éltem volna Mozart vagy Bach kortársaként, bár segíthettem volna nekik megmenekülni a nyomorúságtól és a megaláztatástól.

Brassait meghökkenette a válasz. Egy ideig szólni sem tudott. Felpattant a helyéről és gyors sétába kezdett, csak aztán jött meg a szava.

– Tehát te nagynak tartod? Én egészen másnak tartom. Közél harminc éve, hogy ismerlek s talán most először nem vagyunk egy párton. Mivel babonázott meg téged ez az ember? Mi a zenéjében a nagyszerű? Mi szépet találsz zsúfolt hangszerelésében? Hol van itt az a nemes egyszerűség, amellyel a klasszikusok megtisztítják lelkünket? Mi szép van a fúvós és vonós hangszerek túlzott

felhasználásában, az izzasztásig fárasztó effektusokban? Ti csodáljátok Wagnert, mesternek nevezitek, holott amit csinált, nem mesteri, csak mesterséges.

Brassai végigfutott a szobán, repülő kabátszárnyai hozzácsapódtak a kávéscsészékhez. Erkel óvatosan beljebb tette a porcelánt s aztán pipára gyújtott. Egy frissen tömött tajtékpipát, amelyet a vendégek számára tartogatott, odakínált barátjának. Az dühösen megragadta a pipa szárát. Elővett egy gyújtót. Heves szippantásokkal rágyújtott.

– Mondd meg nekem, magyarázd meg nekem, mi van Wagner zenéjében? Miért érdemes arra, hogy kibővített és megerősített zenekarral, esténként ötszáz forint tiszteletdíjjal a szerzőnek, felemelt helyárrakkal játsszátok?

– Haladó zene, új zene. Újítás, forradalmi próbálkozás, sőt több a próbálkozásnál és több a kísérletnél. Ez maga a zenei reformáció. – Erkel megérintette Brassai karját. – Miért vagy ellene? Behunyod a szemedet. Konokul, süketen, vaskalapot nyomsz a fejedbe, mint valami vén táblabíró, aki egy sáros kis faluban kuksol a kalendáriuma fölött és semmit sem tud a nagyvilágról. Neked széles látóköröd van. Szereted a moderneket. Berliozt is mindig szívesen hallgatod.

Brassai az asztalra csapott.

– Mert ő muzsikus, de Wagner nem az! Wagner egy irodalomba, költészetbe, feltűnési vágyba és pénzszerzési kalandokba gabalyodott, fellengzős német, aki maga sem tudja, hogy mit akar.

Erkel felkelt az asztaltól, Brassaihoz lépett.

– Sajnálom, hogy nem értesz velem egyet. De meglátod, milyen fejlett a művészi érzéked, el fog jönni az idő, amikor a füled hozzászokik azokhoz az új kombinációkhoz, amelyekkel Wagner a közönség elé lép. Ez a zenei nyelvezet teljesen új, de van dallama, van ritmusa és belső logikája is, amely a zenei építkezéshez éppen úgy szükséges, mint a kövel való építéshez. Ha azt mondom, hogy Wagner megelőzte korát, tudom, hogy te ismét dühös leszel, pedig éppen neked kellene megértened őt: neked, aki zenekritikus vagy, és a kiválasztottak szűk köréhez tartozol.

Brassai indulatosan legyintett.

– Wagner köréhez? Soha! Ez a zene, illetve ez a fülsértő hangzavar hozzám sosem fog szólani. A lelkem egy rezdüléssel sem tud válaszolni rá.

Erkel komoly, elmélyedt tekintettel pillantott barátjára.

– Kár, hogy nem akarod megérteni. Pedig te is végigjártad azt az utat, melynek állomásait Glucktól, Bachtól Weberig, Berliozig annyi nagy név jelzi. Ők és Mozart és Beethoven és még annyian mások fejlesztették fogékonyságunkat, finomították hallásunkat egyre változatosabb és gazdagabb árnyalatok érzékelésére. A zeneművészet a mi fejlődő lelkünkkel alakul és folyvást tökéletesedő technikával a lélek egyre szövevényesebb rezgéseit fejezi ki. A harmónia mind fejlettebb és rafináltabb lesz azzal, hogy a merészebb kromatika helyettesíti fokozatosan előnyomulva a diatonikát, amelyen alapszik mai hangrendszerünk. A polifónia gazdagodik a sokáig alárendelt mellékszólamok egyre önállóbb mozgásával, a ritmus mind szabadabban és változatosabban lüktet, mindig hajlékonyabb, természetesebb lesz, kevésbé alávetett az ütem sémájának. És ugyanakkor, amikor a zenemű alkotó elemei így bonyolulnak és elkülönülnek azért, hogy kifejezhessék azokat a mélyebb, szinte titokzatos benyomásokat, amelyeket az öntudat hajdan képtelen volt fölfogni és megrögzíteni – mindezek az elemek arra törekednek, hogy egy szigorúan egységes zenei organizmust alkossanak.

Brassai, amikor Erkel beszélni kezdett, zordan nézett maga elé, mintha semmiképpen nem akarná fülébe engedni a meggyőző igéket. Majd a konok elszántság fölengedett az arcán, hogy egyre döbbenetebb csodálkozásnak adjon helyet. Napsütötte bőre szinte elfakult, mintha a vér lefutott volna a fejéből. És amikor Erkel befejezte a tőle oly szokatlan, hosszabb beszédet, Brassai néma maradt. Majd anélkül, hogy kiitta volna kávéját, vagy hogy végigszívta volna a pipáját, felkelt és az ajtó felé indult.

– Mi az? Hova mégy? – kérdezte Erkel.

– Haza Kolozsvárra, vagy az *Europába*, vagy fel a Svábhegyre... Tudom is én. Megszédültem. Már én is megkótyagosodom.

– Ez nem érv az enyémre – válaszolt Erkel komolyan. – Az ilyen kérdéseket nem lehet indulatokkal elintézni. Minden új problémát, ami felmerült az életemben, eddig komolyan

vizsgáltam meg. És komoly vizsgálódás eredménye az, amit az imént neked elmondtam.

Brassai megfordult, kedves öreg arcán már nem volt harag, csak szomorúság.

– Tehát téged is megbabonázott?

Erkel mosolygott.

– Nem babonázott meg, én nem vagyok asszony, de megértettem őt.

Brassai visszaballagott a szobába, leült a fekete viaszosvászon pamlagra és békülékenyen a pipa után nyúlt.

– Nézd csak, Feri, én mindig a barátod voltam s aztán meg jóval öregebb vagyok, mint te.

– Csak tíz évvel. Ha az ember túljutott a negyvenen, tíz év már nem korkülönbség. Aztán meg te mindig fiatalabb leszel, mint én. Az, hogy így tudsz lángolni, gyűlölni, küzdeni, fiatalos tulajdonság.

– Ne udvarolj nekem – legyintett Brassai. – Én öregebb vagyok, mint te s így többet is tudok az életről. Te csak zenével foglalkozol; én foglalkoztam minden mással, a természet minden parányi titka érdekelt. S azért, mert könnyen dühbe gurulok és elkap az indulat, ne gondold, hogy rossz megfigyelő vagyok és nem ismerem az embereket. Ismerem én őket jól, s bár elkésett a tanács, amit neked adnom kellett volna, mégis kimondom. Wagnert nem kellett volna Pestre hozni.

– Nem értem, miért ne hívtuk volna meg? A főváros szellemi élete élénk. A színházi közönség ugyan kicsi, de érdeklődik minden iránt. Elnyomatás alatt élünk, de ha szabadságunk nincs is, szellemileg lépést kell tartanunk a külfölddel. Pest hazánk fővárosa, igaz, hogy a haza ma még csak a szívünkben van, mert törvényeinket letiporták. De nekem a magam posztján, a nemzet színházának karmestereként, őriznem kell és fejlesztenem szellemi kincseinket. Nem titkolhatom el a magyar közönség előtt, mi történik odakint a szabad országokban. Ha külföldön Wagnert játszanak, játsszunk mi is Wagnert. Az a Magyarország, amely már csak a szellem kincseiben él, nem válhatik egy rab ázsiai tartományyá, ahol már azt sem tudják, mi a művészet.

– Tagadom, hogy Wagner művészet! – öntötte el újra a méreg Brassait. – Ne akard velem elhitetni, hogy Párizsban és

Münchenben nem értenek az emberek a zenéhez. A *Tannhäuser* megbukott Párizsban, *A bolygó hollandi* csúfos bukás Münchenben és Lipcsében. Hasonló sorsra jutott a *Lohengrin* is. Azok ott kint, évszázados zenei kultúrában élve nem tudnák, mi a muzsika? Ne tedd magad nevenségessé.

A vita során most először sötétedett el Erkel arca.

– Nem törődöm vele, hogy azok ott kint mit tudnak és mit nem tudnak. Én tudom, hogy az, amit Wagner ír, korszakalkotó. S ha én tudom, az nekem elég. Én tanítottam be Magyarországon először Wagner-művet. A német színházbeliek még az álmod törölték ki a szemükből, amikor a mi Philharmóniai Társulatunk bemutatta a *Tannhäuser*-nyitányt. És itt mondom meg neked, hogy írhatasz, amit akarsz és támadhatod Wagnert, én fogom bemutatni teljes egészében a *Tannhäuser*t és a *Lohengrint* is.

A két fiú, aki eddig néma figyelemmel kísérte az öregek vitaközését, felemelkedett helyéről. Egyszerre indultak mindketten az ajtó felé. Az előszobában Sándor szótlanul kezét nyújtott a bátyjának. Elek gépiesen kezét fogott az öccsével és csak azután kérdezte meg.

– Mi az? Elmész?

– Dehogyan megyek – mosolygott Sándor –, csak éppen gratuláltam magunknak az apánkhoz. Remek ember az öregúr.

– Te szereted Wagnert? – Elek mélyen, barna szemével figyelmesen várta a választ.

– Ez az, amit még nem tudok. Nem tudnám megmondani, hogyan hat reám, de rettentően hat. Izgalomba hoz, ellenkezést vált ki belőlem, gondolatokra kényszerít, egyszóval felkavar. Annyira más... annyira más, mint a többi. A jó öreg Haydn-papa elandalít. Ha őt játszom vagy hallgatom, menüettet szeretnék táncolni, nyírott bokrok között és papírmanzsettás bukétot vinni egy szende hajadonnak. Chopin versírásra csábít, Donizetti barokk kalandokra. De Wagner felforralja vérem és motívumokat és disszonanciákat lengetve akarok kiszáguzni egy eszmei forradalomba, hogy harcoljak a Zukunftsmusik barikádján.

Elek nevetett.

– Bolond vagy. Apánkat nem akarom felbőszíteni, de én hű maradok a drága jó gyulai Bachhoz.

A fiúk kisgyermekkorukat a nagypapa házában töltötték Gyulán és jóformán az anyatejjel szívták magukba a nagypapa zenei házi-istenének, Bach János Sebestyénnek muzsikáját.

Sándor kacsintott.

– És lopkodod a jó öreget, lopkodod. Átkos operettdallamaidat tőle szerezted.

Elek barátságosan hátba vágta az öccsét. Szobájába indult. Sándornak nem volt igaza. Nem éppen Bachtól tolvajolva, inkább a saját ifjúsága tavaszi melódiatömegébe merülve, Elek egy operettet komponált.

Sándor visszament a dolgozóba. Az apját és Brassai bácsit látszólag békés egyetértésben találta. Rézike újabb kanna kávéhozott, az ablakot kinyitotta, hogy megszabaduljanak a füsttől és egy tál gyümölcsöt is tett az asztalra.

Erkel kék porcelánnyelű késsel hámozta a körtét. Gondosan négybe vágta és Brassai tányérjára rakta. Az öregúr elmélázva ette a lédús, illatos gyümölcsöt.

– Emlékszel? Kolozsvárott csak októberre ért meg a körte, de micsoda íze volt annak a gyümölcsnek... És milyen volt a színe is. Sárga, mint a margaréta közepe, rózsás, aranyos pír a másik felén. Most már kiveszett ez a fajta. Van már vagy harminc éve, hogy nem éreztem azt az ízt.

Erkel legyintett.

– Az a körte sem volt jobb, mint ez. Csakhogy akkor harminc évvel voltál fiatalabb te is. – A levegőbe nézett, mintha emlékek libegnének a kék pipafüstben. – Az ifjúságnak egészen különleges íze van – mondta végül megfontoltan.

Rézike nesztelenül bejött, a polc legaljáról elővette a sakktablát, felnyitotta és a kis asztalon sorba állította a sakkfigurákat. Brassai és Erkel átültek a kis asztalhoz, a tábla mellé könyökölték. Szigorúan meredtek a fehér-fekete mezőre.

A hőség mintha engedett volna odakint, az idő alkonyatba hajlott, a fény rózsássá vált.

– Te indulsz – szólta Brassai. Nem is beszéltek addig egy szót sem, míg az öreg meg nem sakkmatolta Erkel.

– Na látod. S a Wagner-ügyben sincs igazad.